

بررسی راهکارهای بهبود جایگاه بورس کالای کشاورزی ایران

ناصر شاهنوشی - سیاوش دهقانیان - علی اکبر باغستانی^۱

چکیده:

بورس های کالای کشاورزی، بازارهای سازمان یافته ای هستند که نمونه های گویایی از فرضی و مجازی بودن بازارها هستند. بورس های بین المللی کالای کشاورزی جز بازار های بین المللی بوده و از لحاظ مکانی از موقعیت ثابت برخوردارند. این بازارها تابع مقررات خاص بوده و قیمت در آنها بر اساس عرضه و تقاضا به شیوه تعیین حداقل قیمت پایه بر اساس معیار های کیفی و استانداردهای مربوطه تعیین می گردد.

در ایران پس از مدت ها و انجام مطالعات گسترده سرانجام بورس کالای کشاورزی در مهرماه ۱۳۸۳ فعالیت خود را آغاز کرد. این بورس می تواند به علت ایجاد تعامل با اقتصاد جهانی و افزایش صادرات، بروز پدیده فرضی و تخصصی شدن بازارها، کاهش فاصله بین تولیدکننده و مصرف کننده، حذف واسطه های زائد، افزایش سهم تولیدکننده از قیمت پرداختی خریدار، توسعه اقتصادی جهت خروج از مرحله رکود، کمک به مصرف کننده در تهیه کالای مورد نیاز، جلوگیری از اثرات نامطلوب پراکنده بودن تولیدکنندگان و میزان تولید اندک آنها، محور قرار گرفتن کیفیت و استانداردهای ملی و جهانی، جلوگیری از نوسانات شدید قیمت و در نهایت پاسخ قابل قبول به ترجیحات مصرف کنندگان به اصلاح ساختار بازار بپردازد. در عین حال باید به هدف توسعه بازار سرمایه در بخش کشاورزی نیز جامه عمل بپوشاند. اما با بررسی عملکرد ۹ ماهه بورس کشاورزی منتهی به ۶ تیرماه ۱۳۸۴، مشخص گردید که از مجموع ۱۳۰۸۰۰۵ تن کالای عرضه شده تنها برای ۱۹۰۱۳۲/۲ تن آن تقاضا وجود داشته است، ضمن اینکه تنها ۱۰۷۶۰۶/۱ تن محصولات، معامله شده است. به عبارتی تنها ۸/۲۳٪ از عرضه محصولات مورد معامله قرار گرفته است، علاوه بر آن تنها ۵۶/۶٪ از میزان کالای مورد تقاضا علیرغم وجود عرضه کالا در بورس کشاورزی مورد تسویه معامله قرار گرفته است. سهم ارزش معاملات محصولات مورد معامله از کل ارزش معاملات ۹ ماهه منتهی به ۶ تیرماه ۸۴ به جز سه محصول ذرت، کنجاله ها و جو تنها برابر ۷/۷۴٪ بوده است. تمامی این موارد نشان دهنده چالشهای پیش روی بورس کالای کشاورزی در برآورده سازی انتظارات می باشد. این مطالعه با هدف بررسی وضعیت فعلی بورس، بررسی مشکلات جاری این بازار و ارائه راهکارهای متناسب صورت پذیرفته است. به همین منظور با تکمیل پرسشنامه و مصاحبه با کارگزاران و فعالان بازار بورس کالای کشاورزی از آنها خواسته شد تا علل رکود و مشکلات این بازار را معرفی کنند. سپس با استفاده از آمار توصیفی اقدام به نتیجه گیری و بهره برداری از این اطلاعات در جهت ارائه راهکارها گردید. در پایان نیز ضمن مرور اجمالی بر عملکرد ۹ ماهه بورس کالای کشاورزی پس از تاسیس، ضمن شناسایی علل شکاف میان عرضه و تقاضای محصولات مورد معامله، راهکارهایی در جهت حل آن و بهبود جایگاه این بازار ارائه گردیده است.

مقدمه:

پیش از این در بخش اقتصاد و تولیدات کشاورزی بیشتر توجه تولید آن هم تولیدات سنتی بود. تولیدکنندگان اکثراً با توجه به امکانات و سلیقه خود تولید می کردند و ترجیحات مصرف کنندگان در این میان نادیده گرفته می شد اما با گذشت زمان، مهاجرت کشاورزان به شهرها و افزونی تقاضا بر عرضه مساله را تا آنجا دگرگون ساخت که ترجیحات مصرف کنندگان بر برنامه های تولید کشاورزان و محصولات کشاورزی حاکم شد و از این رو مسئله مشتری محور بر اقتصاد بازار حاکم گردید. این جا بود که تولیدکنندگان جستجو را برای انتخاب بازاری مناسب برای عرضه مطمئن تولیدات خود آغاز کردند. در میان اشکال گوناگون بازارها به نظر می رسد به جهت تعامل با اقتصاد جهانی و افزایش صادرات، بروز پدیده فرضی و تخصصی شدن بازارها، کاهش فاصله بین تولیدکننده و مصرف کننده

^۱: به ترتیب استادیار، استاد و کارشناس گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد

حذف واسطه‌های زائد، افزایش سهم تولیدکننده از قیمت پرداختی خریدار، توسعه اقتصادی جهت خروج از مرحله رکود، کمک به مصرف‌کننده در تهیه کالای مورد نیاز، جلوگیری از اثرات نامطلوب پراکنده بودن تولیدکنندگان و میزان تولید اندک آنها، محور قرار گرفتن کیفیت و استانداردهای ملی و جهانی، جلوگیری از نوسانات شدید قیمت و در نهایت پاسخ قابل قبول به ترجیحات مصرف‌کنندگان بایستی شکلی از بازار به نام بورس پدید آید تا با ساختار و روشهای عملکردی و راهبردی خویش بتواند به قدری از نابسامانی‌ها سروسامان دهد.

بورس کالای کشاورزی ایران سرانجام در مهرماه ۱۳۸۳، فعالیت خود را آغاز نمود. اما علیرغم تمامی تلاشها بر اساس نتایج حاصل از عملکرد ۹ ماهه منتهی به ۶ تیرماه ۸۴، تنها ۸/۲۳٪ از میزان کل عرضه محصولات، مورد تسویه معامله قرار گرفته است. علاوه بر این تنها ۵۶/۶٪ از حجم کالای مورد تقاضا علیرغم وجود عرضه، مورد تسویه معامله قرار گرفته است. سهم ارزش معاملات محصولات مورد معامله از کل ارزش معاملات ۹ ماهه منتهی به ۶ تیرماه ۸۴ به جز سه محصول ذرت، کنجاله‌ها و جو تنها برابر ۷/۷۴٪ بوده است.

بر اساس موارد اشاره شده می‌توان شکاف میان عرضه و تقاضای محصولات مورد معامله و رکود نسبی این بازار را بعنوان مهمترین چالشهای فرا روی این بازار ذکر کرد.

اهداف تحقیق:

۱. آشنایی با مبانی بورس کالای کشاورزی
۲. آشنایی با اهداف تاسیس بورس کالای کشاورزی در ایران و سایر کشورها
۳. بررسی عملکرد ۹ ماهه بورس کالای کشاورزی ایران
۴. شناسایی علل موثر بر شکاف میان عرضه و تقاضای محصولات مورد معامله و ارائه راهکارهایی در جهت حل آن

سوالات تحقیق:

۱. اهداف اصلی تاسیس بورس کالا در ایران و سایر نقاط جهان چه می‌باشد؟
۲. عملکرد بورس کالای کشاورزی در ایران در طی دوره فعالیت ۹ ماهه پس از تاسیس چگونه بوده است؟
۳. علل شکاف میان عرضه و تقاضای محصولات کشاورزی در بورس کشاورزی کدامند و تاثیر آنها چه میزان است؟
۴. راهکارهای بهبود جایگاه و افزایش رونق بورس کالای کشاورزی کدامند؟

روش تحقیق:

روش مطالعه حاضر روش پیمایشی بوده است که در آن، جهت گردآوری اطلاعات و دستیابی به داده‌ها از مطالعات کتابخانه‌ای، پرسشنامه و مصاحبه استفاده شده است. از مجموع ۲۰ کارگزار بورس کالای کشاورزی ایران که مجوز فعالیت گرفته‌اند، ۱۵ کارگزار فعال بوده و از این تعداد ۱۰ کارگزار به پرسشنامه تهیه شده پاسخ دادند. با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه‌ها تعداد ۱۵ عامل بعنوان عوامل موثر بر شکاف میان عرضه و تقاضا و رکود نسبی بورس کالای کشاورزی مشخص گردید، از کارگزاران آنها خواسته شد تا میزان تاثیر این عوامل را به ترتیب خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و بدون تاثیر مشخص نمایند. در پرسش بعدی از کارگزاران آنها خواسته شد تا در صورتی که عوامل دیگری را به جز ۱۵ مورد مطرح شده بر شکاف عرضه و تقاضا و رکود نسبی بازار موثر می‌دانند، ذکر نمایند. پس از آن از کارگزاران آنها خواسته شد تا ۱۲ راهکار ارائه شده را به ترتیب بیشترین تاثیر از ۱ تا ۱۲ اولویت بندی نمایند و در ضمن در صورتی که راهکاری

دیگری را پیشنهاد می کنند آن را ذکر نمایند. همچنین از کارگزاران خواسته شد تا به این پرسش که با توجه به مدت زمان فعالیت بورس کشاورزی رکود و شکاف میان عرضه و تقاضا را طبیعی قلمداد می کنند یا خیر پاسخ دهند. به منظور بهره برداری از اطلاعات و داده ها از آمار توصیفی و جهت تحلیل و پردازش اطلاعات از بسته نرم افزاری SPSS استفاده شده است. اطلاعات و داده های مربوط به عملکرد بورس کالای کشاورزی از روابط عمومی بورس کالای کشاورزی دریافت گردیده است.

آشنایی با مبانی نظری بورس کالای کشاورزی

بورس های کالای کشاورزی، بازارهای سازمان یافته ای هستند که نمونه های گویایی از فرضی و مجازی بودن بازارها هستند. بورس های بین المللی کالای کشاورزی جز بازارهای بین المللی بوده و از لحاظ مکانی از موقعیت ثابت برخوردارند. این بازارها تابع مقررات خاص بوده و قیمت در آنها بر اساس عرضه و تقاضا به شیوه تعیین حداقل قیمت پایه بر اساس معیارهای کیفی و استانداردهای مربوطه تعیین می گردد.

بورسها موارد زیر را میسر می سازند:

شفافیت در قیمت، که در نتیجه آن همگان می توانند بدانند که هر محصولی به چه قیمتی فروخته می شود و از دستکاری قیمت جلوگیری می کند. قیمت محک را برای معامله فراهم می کند.

با کاهش هزینه معاملات دیگر هر کسی در هر جایی نیازی به جستجو دنبال خریدار یا فروشنده را ندارد. امکان کشف قیمت کالا (قیمت آتی) را فراهم می کند.

بورسهای کالا مکانیسم رقابتی بیشتر را در دسترس قرار می دهند. این قیمت رقابتی را گزارش می کنند. منابع مالی را افزایش می دهند و اجازه مدیریت ریسک قیمتی را می دهند.

پیش شرط های توسعه بورس کالا عبارتند از: اراده واقعی سیاستمداران، زیرسازي بدون عیب، بهره واقعی صادرکنندگان، تجار و تولیدکنندگان و چارچوب قانونی بدون عیب.

زمینه سازی جهت توسعه بورس کالا:

باید میان تاجران و طبقه بازرگانان ارتباط از راه دور را ایجاد کرد. اطلاعات را توسط رسانه ها در دسترس قرار دهد. قوانین اصلاح شوند. میان مکان تسویه و طبقه بازرگانان و طبقه کارگزاران کنترل های لازم صورت گیرد. در نهایت اجازه دادن جهت بوجود آمدن بورس و پرداختن به آن، انگیزه را برای سروکار داشتن با بورس فراهم می آورد.

جدول شماره (1): اجزای فعالیتهای طراحی شده برای بورس

زیرساخت های لازم:	قوانین تجاری:
اتاق تجارت	انتخاب زبان مناسب برای سفارشات
تعدادی تلفن	بهترین سفارش یا پیشنهاد بطور خودکار پذیرفته شود.
تجهیزات کنترل وزن و کیفیت	ثبت کردن معامله
سیستم برای ثبت قیمتها	
نیاز به تربیت کردن:	قاعده مند کردن قرار داد شامل:
آنهایی که در بورس فعال باشند.	با حداقل قیمت پذیرفتنی باشد
صاحب منصبان در بورس	نزول یا پاداش اگر کیفیت پائین یا یالا باشد.
کاربران بورس در بیرون بورس	شرایط تحویل
ایجاد آگاهی میان ماموران دولتی و محلی و سیاستمداران	فرآیند مورد پیروی در مورد جدال و مشاجرات

ماخذ: یافته های تحقیق

نقش حکومت و سازمان های بین المللی :

سیاستهای ترغیب کننده شامل:

- تشویق کردن تولید کنندگان به معامله کردن از طریق بورس
- مرتب کردن سهمیه برای تعرفه کمتر برای تولیدات انتخاب شده برای ورود به کشورهای دیگر که از طریق بورس یا آنها تجارت شده است.
- مالیات بستن بر احتکار
- تغییر ندادن مکرر سیاستهای قیمتی

کمکها شامل:

- زیرسازي بناها
- فراهم کردن آموزش و گسترش اطلاعات
- در طراحی قراردادها
- فراهم کردن کنترل ها برای:
- سیستمهای تجاری معتبر ، قیمتها ، قراردادها، کارگزاران، بازرگانان
- برای خصوصیات کیفی ، قابل اعتماد و رسیدهای انبار

اهداف راه اندازي بورس کالا در کشورهای در حال توسعه

• کاهش تصدیگری دولت در بخش کشاورزي:
در اکثر کشورهای در حال توسعه، دولت کارفرمای بسیار بزرگی است که در تمام زمینه‌های اقتصادی حضور گسترده و مالکیت بلامنازع دارد. ساختار دولتی اقتصاد این گونه کشورها به همراه قوانین بعضاً دست و پا گیر و بوروکراسی بسیار گسترده زمینه‌های ناکارآمدی بخشهای مختلف اقتصاد را فراهم نموده است. دوگانگی و چندگانگی قیمت محصولات کشاورزي عمده‌ترین نمود آسیب‌پذیری بخش کشاورزي در این کشورها می‌باشد. بورس کالا از طریق مکانیزم معاملات خود تصدیگری دولت در بازار محصولات کشاورزي به ویژه قیمت‌گذاری محصولات را کاهش می‌دهد.

• هدفمند کردن سیاستهای حمایتی دولت:
در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، سیاستهای حمایتی دولت به ویژه در بخش کشاورزي خود موجبات بسیاری از مسائل و مشکلات را فراهم کرده است. مکانیزم انجام چنین سیاستهایی در بسیاری موارد بر ناکارایی‌های موجود در بازار افزوده است. با ایجاد بورس کالای کشاورزي دولت‌ها می‌توانند سیاستهای حمایتی خود از بخش کشاورزي را هدفمند نموده و از اثرات بعضاً مخرب آن بکاهند.

• تامین مالی تولیدکننده:
بورس کالای کشاورزي به خودی خود هیچ‌گونه تامین مالی برای تولیدکنندگان نخواهد داشت بلکه می‌تواند مکانیزمی را پدید آورد که کشاورزان بر اساس اسناد و قراردادهایی که در بورس کالا دادوستد کرده‌اند، به بانکهای تخصصی و تجاری معرفی شوند و بر اساس آن اعتبار دریافت دارند.

• اصلاح ساختار بازار سنتی:
اصلاح ساختار سنتی بازار محصولات کشاورزي و به تبع آن دفع بسیاری از نارسایی‌ها و مشکلات و ناکارآمدی‌ها، شاید از مهمترین اهداف راه اندازي چنین بازارهایی در اکثر کشورهای در حال توسعه بوده است. بورس قادر است لایه‌های مضاعف توزیع محصولات از تولید تا مصرف را متحول کند و قدرت انحصاری تعداد بنگاه خاص را در این زمینه کاهش دهد.

اهداف راه اندازي بورس کالای کشاورزي در ايران

در ايران بخش کشاورزي دارای مشکلات متعددی است که راه اندازي بورس می‌تواند برخی از این مشکلات را در کوتاه مدت و بلندمدت حل کند. به طور کلی مهمترین اهداف راه اندازي بورس کالای کشاورزي در ايران در بلندمدت و کوتاه مدت به شرح زیر است:

الف- اهداف بلندمدت

- 1- کاهش هزینه معاملات و ساماندهی مناسب‌تر محصولات کشاورزي
- 2- افزایش سرعت انتقال اطلاعات بازار به تولیدکننده و مصرف‌کننده
- 3- توسعه صادرات محصولات کشاورزي
- 4- تغییر الگوی کشت

ب- اهداف کوتاه مدت

- 1- اصلاح ساختار بازار سنتی
- 2- جلوگیری از نوسانات شدید قیمت
- 3- کاهش ریسک قیمت و معاملات
- 4- بهبود کیفیت محصولات کشاورزي از طریق استاندارد کردن
- 5- تامین مالی
- 6- کاهش هزینه‌های شناسایی منابع تولید و مصرف بازار

وضعیت بورس کالای کشاورزی در دیگر کشورهای جهان

هیات تجاری شیکاگو (CBOT) کم و بیش به عنوان کهن ترین بازار داد و ستد آتی جهان در سال 1848 تاسیس شده است.

تا سال 2001 از میان کشورهای جهان 44 کشور دارای بورس کالای کشاورزی می باشند که 4 عدد از آنها در قاره آفریقا، 9 عدد در قاره آسیا، 10 عدد در اروپای شرقی، 4 عدد در اروپای غربی، 13 عدد در آمریکای لاتین، 2 عدد در آمریکای شمالی و 2 بورس کالای کشاورزی هم در قاره اقیانوسیه قرار دارند (8).

از لحاظ کالای مورد مبادله، گندم در 16 بورس، جو در 11 بورس، پنبه در 9 بورس، برنج در 5 بورس، حبوبات در 4 بورس، نیشکر در 4 بورس، دانه های روغنی در 15 بورس و ذرت دانه ای در 9 بورس مورد داد و ستد قرار می گیرند (8).

بورس کره (KSE) با 300/38% رشد نسبت به سال 2000، در سال 2001 در رتبه نخست بورسهای کالای کشاورزی دنیا قرار گرفت. بورس آلمان (EUREX) با 48/56% رشد و بورسهای ایالات متحده (CME) و (CBOT) به ترتیب با 78/14% و 11/48% در رتبه های دوم تا چهارم بورس های برتر دنیا در سال 2001 قرار گرفته اند. جدول زیر 15 بورس آتی و اختیاری برتر جهان

رتبه	رتبه 2001	رتبه 2000	بورس	کشور	نسبت از کل معاملات جهانی 1999	نسبت از کل معاملات جهانی 1998	نسبت از کل معاملات جهانی 2000	نسبت از کل معاملات جهانی 2001
1	4	1	KSE	Korea	0.5%	3%	5.6%	19.5%
2	1	2	EUREX	Germany	7%	11.2%	18%	18.2%
3	3	3	CME	US	13%	13.5%	11.5%	11.4%
4	4	4	CBOT	US	15.7%	16.8%	14.6%	11.5%
5	6	6	LIFFE	UK	13.3%	11.4%	6.7%	6.2%
6	5	5	Paris Bourse	France	9%	3.6%	6.8%	7.2%
7	7	7	NYMEX	US	5.4%	5.7%	6.3%	5.1%
8	8	8	BMF&F	Brazil	7.9%	5.2%	3.2%	4.1%
9	11	11	CBOE	US	4.6%	4%	3.2%	2.3%
10	9	9	LME	UK	3.7%	3.2%	3.5%	3.3%
11	10	10	TOCOM	Japan	1.9%	2.6%	2.8%	2.5%
12	12	12	SFE	Australia	1.8%	1.8%	1.7%	1.8%
13	17	17	JSE Securities Exchange	South Africa	0.7%	0.9%	1%	1.1%
14	14	14	Singapore Exchange	Singapore	1.6%	1.6%	1.5%	1.4%
15	16	16	OM Stockholm	Sweden	1.2%	1.4%	1.5%	1.3%
				Sub Total	82%	85%	87%	88%
				Total	100%	100%	100%	100%

را در سال 2001 نشان می دهد.

Source: UNCTAD Secretariat(2001).OVERVIEW OF THE WORLD'S COMMODITY EXCHANGES

بررسی عملکرد 9 ماهه بورس کالای کشاورزی ایران

بررسی کل حجم معاملات انجام گرفته طی 9 ماه فعالیت بورس کالای کشاورزی نشان می دهد تنها برای 14/29% از عرضه محصولات، تقاضا وجود داشته است. همچنین از کل عرضه محصولات به

بورس کالاي کشاورزي نيز تنها ۸/۰۹٪ آن مورد معامله قرار گرفته است. از کل میزان تقاضا براي محصولات کشاورزي نيز تنها ۵۶/۵۷٪ آن مورد معامله قرار گرفته است. به عبارتي علیرغم عرضه کالا و وجود تقاضا براي معامله تنها ۵۶/۵۷٪ از میزان تقاضا به علت عدم توافق خریدار و فروشنده بر سر قیمت معامله صورت پذیرفته است.

بر اساس نتایج حاصل از عملکرد بورس کالاي کشاورزي ايران، سه محصول ذرت، کنجاله ها و جو به ترتیب ۵۰/۰۷٪، ۲۷/۴۶٪ و ۱۴/۷۴٪ از ارزش کل معاملات ۹ ماهه منتهي به ۱۳۸۴/۴/۶ را به خود تخصیص داده اند و سایر محصولات شکر، برنج، نخود، زعفران، عدس و پسته نيز در مجموع تنها ۷/۷۴٪ از کل ارزش معاملات را به خود تخصیص داده است. محصول شکر اندکي پس از آغاز معاملات به علت وجود مشکل در کارخانجات توليدي از چرخه معاملات خارج گردیده است. از ۳۴۶۶ تن عرضه محصول پسته نيز تنها ۱ تن آن مورد معامله قرار گرفته است که از علل آن مي توان به وجود انحصار چندگانه در توليد و تجارت پسته در کشور اشاره کرد.

محصول زعفران نيز علیرغم اینکه ايران در توليد آن داراي مزیت نسبي است تنها ۰/۱۴٪ از کل ارزش معاملات را به خود اختصاص داده است و تنها ۹۰ كيلو از آن علیرغم آنکه فصل توليد آن نيز در طی دوره فعالیت بورس بوده است، مورد معامله قرار گرفته است که از علل آن مي توان به پراکنده بودن زعفرانکاران در استان خراسان بعنوان قطب توليد کشور، حجم پائين توليد آنها، پائين بودن عملکرد زعفران در مزارع سنتي بهمهراه سن بالاي مزارع و ناشناخته بودن بورس کالاي کشاورزي و مبهم بودن این بازار براي آنها اشاره کرد. هم اکنون چند شرکت صادرات زعفران در استان خراسان فعال و اقدام به جمع آوري زعفران توليدي توسط کشاورزان مي کنند و سپس در بسته هاي کوچک، بسته بندي و براي مصرف داخلي توزيع مي گردد و يا بصورت فله يا در بسته هاي بزرگتر صادر مي گردند. البته معدودي شرکت نيز بر روي فرآوری و توليد فرآوردهاي نوین از زعفران و بسته بندي و بازاریابي خارجي زعفران کار مي کنند.

در میان محصولات مورد معامله محصول جو بیشترین سهم معامله از عرضه را به خود تخصیص داده است (۱۷/۶٪). در حالی که محصول ذرت به تنهایی ۵۰/۰۷٪ از ارزش کل معاملات را به خود تخصیص داده است. سهم معاملات ذرت از تقاضاي محصول تنها برابر ۵۸/۴۳٪ بوده است و این امر نشان مي دهد در صورت همکاری کارگزاران بعنوان نمایندگان فروشنده و خریدار با یکدیگر و توافق بر سر قیمت و البته تسویه معامله، مي توان حجم معاملات و نهایتاً رونق بازار را بالاتر برد (جدول شماره (۲)).

در طی ۹ ماه فعالیت بورس کالاي کشاورزي ايران، ۲۴/۹۲٪ از کل ارزش معاملات در مهرماه روي داده است. البته در این ماه سهم معامله از عرضه تنها ۸/۳۵٪ بوده است به عبارتي دیگر ۹۱/۶۵٪ از عرضه محصولات طی این ماه بدون تقاضاي معاملاتي بوده است. البته بورس طی اسفند ماه ۲۵ روز کاري و در فروردین ماه ۱۳۸۴ نيز تنها ۱۷ روز (با احتساب پنج شنبه ها و جمعه ها)، فعالیت داشته است و این امر سبب شده تا سهم معامله این ماهها از کل ارزش معاملات کمتر گردد.

روند عرضه و تقاضاي محصولات مورد معامله در بورس طی ۹ ماه فعالیت، روندی نزولي داشته است. البته شکاف میان عرضه و تقاضا داراي روند کاهشي بوده است و در اسفند ماه به حداقل خود مي رسد، البته باید توجه داشت که عرضه محصولات در اسفندماه به کمترین میزان خود طی دوره ۹ ماهه فعالیت بورس کالاي کشاورزي رسیده است. در میان ماههاي فعالیت بورس کالاي کشاورزي بیشترین سهم معامله از عرضه و همچنین بیشترین سهم معامله از تقاضا در بهمن ماه روي داده است (۲۴/۲۳٪ و ۹۲/۱۸٪).

سهم ارزش معاملات در سه ماهه سال ۱۳۸۴ از کل ارزش معاملات تنها ۱۴٪ بوده است که این امر نشان مي دهد که بورس فعالیت خود را در ماههاي نخستین سال به خوبی آغاز نکرده است.

کمترین سهم کل ارزش معاملات را در ماههای فروردین و خردادماه دیده می شود. البته با توجه به تعطیلات نوروزي در فروردین ماه این امر طبیعی قلمداد می گردد، اما سهم 1/93% از کل ارزش معاملات در خردادماه مسئله ای است که به تامل بیشتری نیاز دارد. البته تحولات سیاسی کشور و انتخابات ریاست جمهوری را نمی توان بر روی این امر بی تاثیر دانست. علاوه بر این کمترین سهم معامله از عرضه کالا نیز در خردادماه با 1/83% بوده است. (جدول شماره 3 و نمودار شماره 1).

جدول شماره (2): گزارش تجمعی از وضعیت معاملات بورس کالاي کشاورزي تا تاريخ 1384/04/06

نام محصول	میزان عرضه (تن)	میزان تقاضا (تن)	حجم معاملات (تن)	ارزش معاملات (هزار ریال)	سهم تقاضا محصول از عرضه محصول	سهم حجم معامله محصول از عرضه محصول	سهم ارزشي معامله محصول از کل ارزش معاملات
ذرت	633680	104760	61210	94627130	16/53%	9/66%	50/07%
کنجاله ها	496560	46550	22420	51905400	9/37%	4/52%	27/46%
جو	120940	32520	21280	27848730	26/89%	17/60%	14/74%
شکر	31150	5160	1760	7260950	16/57%	5/65%	3/84%
برنج	12356	800	585	5189475	6/47%	4/73%	2/75%
نخود	23820	610	490	1805100	2/56%	2/06%	0/96%
زعفران	3/05	0/13	0/09	257725	4/26%	2/95%	0/14%
عدس	10790	10	10	61000	0/09%	0/09%	0/03%
پسته	3466	72	1	41250	2/08%	0/03%	0/02%
کل بازار	1332765/05	190482/13	107756/09	188996760	14/29%	8/09%	100/00%

منبع: روابط عمومی بورس کالاي کشاورزي ايران و یافته های تحقیق

جدول شماره (3): روند ماهانه معاملات بورس کالاي کشاورزي طی 9 ماه فعالیت

مهر	میزان عرضه (تن)	میزان تقاضا (تن)	حجم معامله (تن)	سهم معامله از عرضه	سهم معامله از تقاضا	ارزش معامله (هزار ریال)	سهم ارزشي معامله از کل ارزش معاملات 9 ماهه
83	313625/8	69115/06	26180/03	8/35%	37/88%	47009280	24/92%
آبان	228726/5	30520/01	14415/01	6/30%	47/23%	26704625	14/16%
آذر	258861/1	28051/01	18996/01	7/34%	67/72%	27567630	14/62%
دي	201406/1	21086/01	14045/01	6/97%	66/61%	22420825	11/89%
بهمن	67715/15	17605/05	16405/05	24/23%	93/18%	29433100	15/60%
اسفند	36320/03	7560/01	4940/005	13/60%	65/34%	9096700	4/82%
فروردین	39390	2520	1870	4/75%	74/21%	3272400	1/73%
اردیبهشت	70865/02	10785	9085	12/82%	84/24%	19405750	10/29%
خرداد	91095/27	2890/005	1670	1/83%	57/79%	3712550	1/97%

پنجمین کنفرانس دوسالانه اقتصاد کشاورزی ایران
۷ تا ۹ شهریور ۱۳۸۴ (دانشگاه سیستان و بلوچستان-زاهدان)

100/00%	188622860	56/60%	8/23%	107606/1	190132/2	1308005	کل
---------	-----------	--------	-------	----------	----------	---------	----

منبع: روابط عمومی بورس کالای کشاورزی و یافته های تحقیق

Archive of SID

نتایج و یافته های تحقیق

بر اساس نتایج بدست آمده از پرسشنامه های تکمیل شده ، از نظر پاسخ دهندگان فقدان بستر فرهنگی (عدم شناخت عموم مردم بویژه مخاطبین بازار) و عدم وجود زیر ساختهای لازم جهت فعالیت بازار نوین بورس کالای کشاورزی به عنوان علل اصلی شکاف میان عرضه و تقاضای محصولات مورد معامله در بورس کالای کشاورزی و عدم رونق در این بازار ذکر شده است.
جدول شماره 4 عوامل موثر و فراوانی نسبی میزان تاثیر اظهار شده را به همراه رتبه بندی این عوامل بر حسب تاثیر اظهار شده نشان می دهد.

جدول شماره (4): فراوانی نسبی هر گزینه و محاسبه کل امتیاز هر عامل با توجه به میزان تاثیر اظهار شده

کل امتیاز* 2	بدون تاثیر (0)	کم (1)	متوسط (2)	زیاد (3)	خیلی زیاد (4)	میزان تاثیر اظهار شده عوامل موثر اظهار شده
37/40	-	-	-	0/3	0/7	1. فقدان بستر فرهنگی (عدم شناخت عموم مردم بویژه مخاطبین بازار)
37/40	-	-	-	0/3	0/7	2. عدم وجود زیر ساختهای لازم برای حضور در بازار نوین بورس کالای کشاورزی
35/40	-	-	-	0/5	0/5	3. عدم تحقق وعده های حمایتی دولت
35/40	-	-	0/2	0/1	0/7	4. تکرر دولتی حاکم بر بازار محصولات کشاورزی
34/40	-	0/1	-	0/3	0/6	5. عدم عرضه محصولات با قیمتی مطلوب و متناسب
32/40	-	-	-	0/8	0/2	6. نگرش سود جویانه برخی افراد یا مجموعه هایی که فعالیت بورس را به زیان منافع خود می بینند
32/40	-	-	0/1	0/6	0/3	7. تمایل برخی از عرضه کنندگان در عرضه محصول برای کسب سود بیشتر و نه بر اساس مزیت های بورس
29/40	-	-	0/3	0/5	0/2	8. عدم انطباق عملکرد بازار بورس با آنچه در بازار سنتی عمل می شود
27/40	-	0/2	0/2	0/3	0/3	9. عدم تعیین جایگاه حقوقی بورس در لایحه بازار سرمایه
27/40	-	0/2	0/2	0/3	0/3	10. عدم عرضه نوع کالای مورد نظر تقاضاکنندگان
22/40	-	0/4	0/1	0/4	0/1	11. تمرکز بورس در تهران و عدم وجود شعب در مراکز عمده تولید و داد و ستد
21/40	0/1	0/2	0/3	0/4	-	12. سختی معامله
19/40	-	0/3	0/5	0/2	-	13. عدم توسعه فعالیت کارگزاران جهت رونق بازار
15/40	-	0/5	0/3	0/1	-	14. وجود نارسایی در سیستم های نرم افزاری بورس

*: این ستون به این طریق محاسبه گردیده است : مجموع حاصل ضرب فراوانی هر گزینه در ارزش هر گزینه و سپس تقسیم بر حداکثر ارزش هر سوال ، که برابر ارزش گزینه خیلی زیاد (4) ضرب در تعداد کل نمونه ها (10) .

$\frac{8}{40}$	0/5	0/2	0/3	-	-	15. وجود حداقل وزن محموله جهت انجام معامله
----------------	-----	-----	-----	---	---	--

ماخذ: یافته های تحقیق

بر اساس جدول شماره 4 عدم تحقق وعده های حمایتی دولت و تفکر دولتی حاکم بر بازار محصولات کشاورزي و عدم عرضه محصولات با قیمتی مطلوب و متناسب در رتبه های بعدی علل موثر بر شکاف میان عرضه و تقاضا محصولات مورد معامله اظهار شده است. سه علت عدم توسعه فعالیت کارگزاران جهت رونق بازار ، وجود نارسایی در سیستم نرم افزاری بورس و وجود حداقل وزن محموله نیز کمترین تاثیر را بر رکود و وجود شکاف میان عرضه و تقاضای محصولات مورد معامله داشته اند

پس از شناسایی علل نارسایی در بورس کالای کشاورزي ايران به بررسی راهکارهای اولویت بندی شده توسط کارگزاران پرداخته می شود. حمایت دولت از بورس کالای کشاورزي و تحقق وعده های حمایتی بعنوان اصلی ترین راهکار اظهار شده است. با توجه به اینکه فقدان بستر فرهنگی و عدم وجود زیرساختها جهت حضور بازار بورس کالای کشاورزي و عدم تحقق وعده های حمایتی دولت بعنوان علل اصلی نارسایی در بورس کشاورزي اظهار شده اند و با توجه به اینکه در اقتصاد ايران دولت بعنوان یک قطب اقتصادی می تواند هم در جهت فرهنگ سازی، ایجاد زیر ساختها جهت فعالیت بازار بورس کالای کشاورزي و و اعمال سیاستهای حمایتی مطلوب و متناسب گام بردارد ، این راهکار به عنوان راهکار اصلی اظهار شده است.

اطلاع رسانی مناسب ، توجیه مخاطبین بورس و آموزشهای عملی و استفاده از کارگاههای آموزشی نیز به عنوان دومین راهکار اظهار شده است. به نظر می رسد به علت اینکه مدت کوتاهی از فعالیت بورس کشاورزي می گذرد و در ايران تجربه حضور این بازار وجود ندارد، در قوانین و مقررات اجرایی، نظارتی و حتی حمایتی از این بازار نارسایی احساس می شود به همین جهت تدوین و تصویب قوانین لازم به عنوان دومین اولویت اظهار شده است.

جدول شماره (5): راهکارهای ارائه شده به منظور بهبود رونق بازار بورس کالای کشاورزي به ترتیب میزان تاثیر بیشتر

کل امتیاز*	راهکارها
$\frac{93}{120}$	1. حمایت دولت از بورس و تحقق وعده های حمایتی
$\frac{91}{120}$	2. اطلاع رسانی مناسب ، توجیه مخاطبین بورس و آموزشهای عملی و استفاده از کارگاههای آموزشی
$\frac{85}{120}$	3. تدوین و تصویب قوانین لازم
$\frac{85}{120}$	4. تامین خط اعتباری برای کارگزاران در جهت بازارگردانی
$\frac{84}{120}$	5. انتقال خرید و فروش شرکتها دولتی از طریق بورس
$\frac{69}{120}$	6. تسری خرید و فروش محصولات کشاورزي وارداتی
$\frac{62}{120}$	7. حضور فعالان بازار محصولات کشاورزي در بورس
$\frac{61}{120}$	8. تاسیس دفاتر محلی شرکتها کارگزاران در نقاط پر اهمیت به لحاظ تولید و دادو ستد

$\frac{57}{120}$	9. راه اندازی بازار معاملات آتی
$\frac{39}{120}$	10. ایجاد تالارهای استانی و محلی
$\frac{32}{120}$	11. ارتقای سیستم نرم افزاری بورس
$\frac{25}{120}$	12. حرکت گروهی کارگزاران در جهت رونق بازار به جای حرکات انفرادی

ماخذ: یافته های تحقیق

به منظور بررسی رتبه بندی راهکارها و محاسبه میزان کل امتیاز هر راهکار از کارگزاران خواسته شد تا راهکارهای ارائه شده را به ترتیب اهمیت و میزان تاثیر بیشتر بر افزایش رونق بازار بورس کالای کشاورزی از 1 تا 12 مشخص نمایند. سپس به اولویت بالاتر ارزش 12 و به همین ترتیب به پائین ترین اولویت ارزش 1 اختصاص داده شد، آنگاه ارزش بدست آمده هر یک از راهکارها در هریک از پرسشنامه محاسبه و با هم جمع گردید. مجموع ارزش بدست آمده از پرسشنامه ها برای هر راهکارها بر حداکثر ارزش هر راهکار (حداکثر ارزش (12) ضرب در تعداد کل نمونه (10)) تقسیم گردید تا رتبه بندی راهکارها صورت گیرد.

جدول شماره (6): فراوانی نسبی هر گزینه و نتایج حاصل از آماره Chi-Square

درجه آزادی	Chi-Square	کاملاً مخالف	مخالف	موافق	کاملاً موافق	
2	3/2	0	0/2	0/6	0/2	با توجه به مدت زمان فعالیت بورس کالای کشاورزی وجود شکاف میان عرضه و تقاضا و عدم رونق بازار کاملاً طبیعی است.

ماخذ: یافته های تحقیق

بر اساس آماره Chi-Square، در سطح اطمینان 5% فرضیه معنی دار نبودن اختلاف میان گزینه های اظهار شده رد و در نتیجه اختلاف میان گزینه های اظهار شده معنی دار می باشد.

پیشنهادات:

با توجه به آنکه فقدان بستر فرهنگی و عدم شناخت عموم مردم بویژه فعالان بازار محصولات کشاورزي و عدم وجود زیر ساختها براي حضور بازار نوین محصولات کشاورزي به عنوان اصلی ترین عوامل موثر بر رکود بورس کشاورزي شناسایی گردید پیشنهاد مي شود تا کارگزاران ، روابط عمومي بورس کالاي کشاورزي ، وزارت جهاد کشاورزي و وزارت بازرگاني ضمن شناسایی فعالین عمده و تاثیر گذار بر تولید و دادو ستد محصولات مورد معامله ، سعی در ابهام زدایی افکار فعالین بازار نسبت به بورس کشاورزي نمایند.

در این راه مي توان از روزنامه ها، جراید، حتي اخبار صدا و سیما جهت جلب فعالین بازار استفاده کرد. آشنایی دانشگاهها و هدایت پژوهشهاي علمي به سمت شناساندن این بازار نوین مي تواند بر افزایش سرعت این شناسایی تاثیر گذار باشد.

کارگزاري ها مي توانند با تعیین و فعال کردن نمایندگي هاي خود در شهرستانهایی که قطب تولید و یا داد و ستدمحصولات مورد معامله مي باشد در راستاي جذب تاجران و تولید کنندگان عمده و شناساندن این بازار نوین گام بردارند.

در راستاي بازسازي زیر ساختها بایستی دولت و مشخصا وزارت جهادکشاورزي و وزارت بازرگاني با مشارکت بورس کالاي کشاورزي کمیته اي کارشناسي را در مامور شناسایی این زیر ساختها نموده و نسبت به بستر سازي هرچه سریعتر اقدام نماید.

با توجه به اینکه عدم عرضه محصولات با قیمتي مطابوب و متناسب نیز جزو مشکلات اظهار شده مي باشد، پیشنهاد مي شود تا ضمن شناسایی لایه هاي ابتدایی عرضه ، ضمن کوتاه کردن کانال بازاریابی ، حاشیه بازاریابی نیز کاهش یابد تا با عرضه انبوه و کلان محصولات مورد معامله هرگز بهای واحد کالاي مورد معامله از بهای معاملات خارج بورس بالاتر نرود که این گرانی بطور حتم بر حجم معاملات تاثیر منفي خواهد گذاشت.

با توجه به اینکه نگرش سود جویانه برخی افراد یا مجموعه هایی که فعالیت بورس را به زیان خود مي بینند و تمایل برخی عرضه کنندگان براي عرضه محصولات براي کسب سود بیشتر و نه بر اساس مزیت هاي بورس ، جزو مشکلات اظهار شده مي باشد، پیشنهاد مي شود تا با شناساندن بورس کشاورزي براي فعالین بازار نسبت به ابهام زدایی از فعالیت این بازار اقدام گردیده و به نظر مي رسد با نهادینه شدن فعالیت بازار احتمال بروز این مشکلات کاهش یابد.

از آن رو که نقدینگی کافي در میان تقاضا کنندگان و حتي عرضه کنندگان در بسیاری موارد پائین مي باشد پیشنهاد مي شود به منظور بازارگردانی، تسهیلات بانكي با کارمزد متناسب (مطابق با نظر کارشناسي) به کارگزاران واگذار گردد.

از آن جايي که شرکتها و نهادهاي دولتي یا وابسته به دولت بخش عمده اي از بازار تقاضا براي محصولات مورد معامله را تشکیل مي دهند، پیشنهاد مي شود تا این شرکتها و نهادها و ارگانها تقاضاي خرید و فروش خود را به این بازار انتقال دهند تا ضمن استفاده از مزایاي بورس ، رونق این بازار افزایش یابد.

علیرغم اینکه کنجاله هاي وارداتي از کشور قزاقستان در بورس مورد معامله قرار مي گیرند، مي توان با تسري محصولات مورد معامله وارداتي و صادراتي رونق این بازار را افزایش داد. البته در ابتدا دولت مي تواند آن بخش از تولیدات را که در آنها دخالت دارد وارد چرخه نماید تا سایر کنندگان و واردکنندگان عمده خصوصي نیز نسبت به مزایاي این فعالیت آگاه گردند و به فعالیت در این مسیر بر اساس مکانسیم خود بازار اقدام کنند.

شناسایی و حضور فعالان بازار محصولات کشاورزي چه بعنوان کارگزاري و یا بعنوان ناظر و حتي جذب در داخل کارگزاري ها مي تواند در جلب دادوستد کنندگان عمده و واسطه هاي موثر بازار موثر واقع گردد.

تاسیس دفاتر کارگزاری در نقاط پر اهمیت به لحاظ تولید و یا دادوستد می تواند بر شناساندن بازار و همچنین جلب معاملات سنتی به سمت مکانیسم شفاف تاثیرگذار باشد.
از آن جایی که یکی از اهداف بورس کشاورزی تامین سرمایه و همچنین کاهش پدیده سلف خری در کشاورزی ایران و در حالي ایدۀ آل فراهم ساختن امکان کشف قیمت می باشد، پیشنهاد می شود تا معاملات آتی راه اندازی گردد تا به این اهداف عمل گردد.
با توجه اینکه بر مبنای مدت زمان فعالیت بورس کالای کشاورزی ایران عدم رونق و شکاف میان عرضه و تقاضای محصولات مورد معامله طبیعی قلمداد شده است (جدول شماره 6)، پس پیشنهاد می گردد تا ضمن کنترل، نظارت مستمر و انجام اصلاحات در فعالیتها، معاملات و قوانین بورس کالای کشاورزی ایران دوره ای 5 ساله جهت رسیدن به اهداف بورس کشاورزی در نظر گرفته شود.

منابع و ماخذ:

1. آشنایی با بورس کالا. بررسی های بازرگانی. شماره 139
2. امکان سنجی ایجاد بورس تخصصی پنبه در ایران. فصلنامه پژوهشها و سیاستهای اقتصادی. شماره 22.
3. بی نام (1378). بورس کالا و اقتصاد ایران. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه. سال هفتم. شماره 28.
4. چیدری، امیر حسین (1382). معرفی بورس محصولات کشاورزی در ایران. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه. سال 11. شماره 43 و 44.
5. صباغ کرمانی، مجید و میر عبدال... حسینی (1382). تحلیل اثرات بورس کالایی بر اقتصاد و بخش کشاورزی ایران. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه. سال 11. شماره 41 و 42.
6. معرفی بورس کالای کشاورزی (تیر و مرداد 81). ماهنامه اقتصاد آسیا. شماره 423 و 433.
7. میر مطهری، احمد (آبان 80). راه اندازی بورس تخصصی کالا چه ضرورتی دارد؟. نشریه بورس. شماره 27
8. UNCTAD Secretariat (2001). OVERVIEW OF THE WORLD'S COMMODITY EXCHANGES
9. Purcell, W.D and S.R. koontz (2002). Agriculture futures and options: principles and strategies. prentice Hall.
10. Stephen K. Wegren (1994). Agricultural commodity exchanges in post-communist Russia. Communist and Post-Communist Studies. Volume 27, Issue 3